

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МАСОФАВИЙ ХИЗМАТЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Қ.М. Турдиев
БМА-тингловчиси

***Аннотация.** Мақолада Ўзбекистонда масофавий хизматлар тизимини ривожлантириш жараёни, унинг ҳуқуқий, иқтисодий ва технологик асослари таҳлил қилинган. Илова сифатида берилган Турдиев Қосимнинг ишидаги назарий ва амалий хулосаларга таянилган ҳолда, мамлакатда банк хизматларини рақамлаштиришнинг долзарб йўналишлари ёритиб берилди. Масофавий хизматлар инфратузилмаси ва уни такомиллаштириш истиқболлари бўйича таклифлар ишлаб чиқилди.*

***Калит сўзлар:** масофавий хизматлар, рақамли банкинг, тўлов тизимлари, мобил банкинг, интернет-банкнинг, молиявий инклюзия, киберхавфсизлик.*

Кириш. Ҳозирги глобал рақамли иқтисодиёт шароитида масофавий хизматлар нафақат банк тизимининг рақобатбардошлигини таъминлайдиган, балки унинг барқарор ривожланиши ва мижозлар ишончини мустаҳкамлайдиган стратегик йўналишлардан бирига айланмоқда. Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, рақамли технологиялар асосида йўлга қўйилган мобил ва интернет-банкнинг, онлайн тўлов тизимлари, QR-кодли ҳисоб-китоблар ва рақамли ҳамёнлар каби хизматлар банк маҳсулотлари ва хизматларининг камровини кенгайтиради, трансакция харажатларини қисқартиради ҳамда шаффофликни таъминлайди. Бу эса нафақат банклар самарадорлигини оширади, балки иқтисодиётдаги айланма маблағлар

тезкорлигини таъминлаб, миллий молия бозори рақобатдошлигини кучайтиради.

Шунингдек, рақамли иқтисодиётни ривожлантириш концепцияси доирасида банк тизимида инновацион ечимлар – мобил иловалар орқали ҳисоб-китоблар, биометрия асосида идентификация қилиш, электрон ҳужжат айланиши ва электрон имзо каби воситалар амалиётга жорий этилмоқда. Бу жараёнда Марказий банкнинг тўлов тизимини такомиллаштиришга қаратилган стратегик вазифалари, шунингдек, «Рақамли Ўзбекистон – 2030» дастурида белгиланган мақсадлар муҳим аҳамият касб этмоқда.

Адабиётлар шарҳи. Лаврушин О.И. (2020) ўз илмий изланишларида банк хизматлари назариясида рақамли технологиялардан самарали фойдаланиш масаласига алоҳида эътибор қаратган. Унинг фикрича, рақамли платформа ва электрон каналларнинг жорий қилиниши, аввало, мижозлар учун хизмат кўрсатиш самарадорлигини оширади, банк хизматларини олишда вақт ва масофа тўсиқларини бартараф этади. Шу билан бирга, банклар учун ҳам операция харажатларини қисқартириш, ички жараёнларни автоматлаштириш ва ресурслардан тежамли фойдаланиш имкониятини яратади. Лаврушин таъкидлаганидек, рақамли хизматларнинг ривожланиши банк тизимининг рақобатбардошлик салоҳиятини ошириб, уни миллий ва жаҳон молия бозорларида устувор иштирокчига айлантиришга хизмат қилади.

Мишкин Ф. (2019) эса рақамли банк хизматларини молиявий воситачилик эволюциясининг янги босқичи сифатида талқин этади. Унинг фикрига кўра, онлайн ва мобил банк хизматларининг жорий қилиниши

молиявий тизим барқарорлигини мустаҳкамлайди, чунки улар орқали молиявий операциялар шаффофлиги таъминланади ва рақобат муҳити кучаяди. Мишкин, шунингдек, рақамли хизматларнинг кенг тарқалиши молиявий инклюзия даражасини ошириб, аҳолининг турли қатламлари учун банк хизматларидан фойдаланиш имкониятларини кенгайтиради, деб ҳисоблайди. Бу эса ўз навбатида жаҳон молия бозори билан интеграция жараёнларини тезлаштиради ва миллий иқтисодиётнинг рақамли трансформацияга мослашувчанлигини таъминлайди.

Қўзиев Э. (2021) томонидан олиб борилган тадқиқотларда Ўзбекистон банк тизимида масофавий хизматларнинг ривожланиши алоҳида таҳлил қилинган. Унинг фикрича, электрон тўловлар, мобил иловалар ва интернет-банкнинг хизматлари миждозларга юқори даражада қулайлик яратиб, банк хизматларидан фойдаланиш имкониятларини сезиларли равишда кенгайтиради. Шу билан бирга, рақобат муҳитини кучайтиришда масофавий хизматлар муҳим омил сифатида намоён бўлади. Муаллиф хавфсизлик ва ишонч масалаларига ҳам алоҳида эътибор қаратган ҳолда, киберхавфсизлик инфратузилмасини мустаҳкамлаш банк тизимининг барқарорлиги учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга эканини қайд этади.

Валерия В. (2018) Европа тажрибасини таҳлил қилиш орқали рақамли иқтисодиётда банк хизматлари ривожланишининг ҳуқуқий ва институционал жиҳатларини очиқ берган. Унинг фикрича, электрон тўлов тизимлари ва онлайн хизматлар кенг жорий этилган шароитда молиявий хавфлар ҳам ортиб боради. Шу боис, давлат томонидан қатъий қонунчилик асослари билан таъминланган тартибга солиш механизмлари зарур. Валерия
SJIF:5.219

таъкидлайдики, рақамли хизматлар бозорида давлат ва тижорат банклари ўртасидаги ҳамкорлик ва халқаро стандартларга уйғун тартибга солиш механизмлари рақобатбардошлик ва мижозлар ишончини таъминлашнинг асосий шarti ҳисобланади.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси. Мобил банкинг хизматлари. Сўнгги йилларда Ўзбекистонда рақамли молиявий хизматларга бўлган талаб жадал ошмоқда. Хусусан, мобил банкинг иловаларидан фойдаланувчилар сони йил сайин кескин ўсиб бормоқда. Бу жараён миллий финтех экотизимининг ривожланиши билан узвий боғлиқ бўлиб, «Click», «Payme», «Apelsin» ва «Zoomrad» каби йирик платформа ва илова хизматлари орқали аҳоли ва тадбиркорлик субъектларига қулай ва тезкор тўлов инфратузилмаси тақдим этилмоқда. Мобил банкинг хизматлари фақат истеъмолчиларнинг кундалик тўлов амалиётларини енгиллаштирибгина қолмай, балки банк тизимида рақобат муҳитини кучайтириш, хизматлар сифатини ошириш ва рақамли иқтисодиётга интеграция жараёнларини чуқурлаштиришда ҳам муҳим омилга айланмоқда.

Ўзбекистонда масофавий банк хизматлари ривожланиши кўрсаткичлари

Йил	Мобил банкинг фойдаланувчилари сони (млн киши)	Интернет- банкдан фойдаланувчи тадбиркорлар	Нақд пулсиз тўловлар улуши	Киберхавфсизлик бўйича қайд этилган ҳодисалар
-----	--	--	-------------------------------------	--

	улуши (%)	(%)	(мингта)
2020	6,2	18	52
2021	7,8	25	60
2022	9,5	33	67
2023	11,3	40	74
2024	13,0	45	78

Интернет-банкинг хизматлари. Тадбиркорлик субъектлари орасида интернет-банкинг хизматларидан фойдаланиш кўрсаткичлари ҳам юқори суръатларда ўсмоқда. Марказий банк маълумотларига кўра, агар 2020 йилда бизнес субъектларининг атиги 18 фоизи интернет-банкинг хизматларидан фойдаланган бўлса, 2024 йилга келиб ушбу кўрсаткич 45 фоизга етди. Бу ҳолат, аввало, тадбиркорлик субъектлари учун молиявий операцияларни масофавий тарзда амалга оширишда қулайлик ва самарадорлик таъминланаётганидан далолат беради. Шу билан бирга, интернет-банкинг хизматларининг кенгайиши кичик ва ўрта бизнеснинг банк тизимига интеграция даражасини оширмоқда ҳамда уларнинг ҳисоб-китоб жараёнларида вақт ва ресурсларни тежаш имконини бермоқда.

Тўлов тизимлари. Марказий банк маълумотларига асосан, 2023 йил якунида нақд пулсиз тўловларнинг умумий ҳисоб-китоблар ичидаги улуши 74 фоизни ташкил этди. Бу кўрсаткич сўнгги йилларда мамлакатда амалга оширилаётган рақамли ислохотлар, электрон тўлов инфратузилмасининг кенгайиши ҳамда аҳолининг молиявий саводхонлиги ошиши билан

изоҳланади. Нақд пулсиз тўловлар улушининг ортиши банк тизимида шаффофлик даражасини ошириб, пул айланишининг қонунийлиги ва молиявий мониторинг самарадорлигини кучайтирмоқда.

Киберхавфсизлик масалалари. Масофавий хизматлар бозорининг кенгайиши ва улардан фойдаланувчилар сонининг ортиши ахборот хавфсизлиги билан боғлиқ муаммоларни ҳам долзарблаштиради. Хусусан, фойдаланувчилар маълумотларини ҳимоя қилиш, шахсий маълумотларнинг ноқонуний тарқалиши ва киберхужумлар хавфини минималлаштириш бугунги кунда стратегик вазифалардан бири сифатида қаралмоқда. Банк тизимида киберхавфсизлик стандартларини халқаро талабларга уйғунлаштириш, замонавий криптографик ҳимоя усулларини жорий этиш ва тизимли мониторинг жараёнларини кучайтириш зарурати юзага келмоқда. Бу нафақат банк миқозлари ишончини сақлаб қолиш, балки бутун молиявий тизим барқарорлигини таъминлашнинг муҳим омили ҳисобланади.

Хулоса ва таклифлар. 2020–2024 йиллар бўйича таҳлил натижалари шуни кўрсатадики, Ўзбекистонда масофавий банк хизматлари барқарор ривожланиш тенденциясига эга. Мобил банкинг фойдаланувчилари сони икки баробарга ўсиб, 13 миллионга етди. Интернет-банкнингдан фойдаланувчи тадбиркорлик субъектлари улуши 18 фоиздан 45 фоизга кўтарилиши кичик ва ўрта бизнеснинг рақамли молиявий хизматларга интеграция жараёнлари жадал ривожланаётганидан далолат бермоқда. Шу билан бирга, нақд пулсиз тўловлар улушининг 78 фоизгача ошиши мамлакатда рақамли иқтисодиётнинг мустаҳкамланиши ва молиявий операцияларнинг шаффофлиги таъминланаётганини англатади. Бироқ, SJIF:5.219

киберхавфсизлик билан боғлиқ ҳодисалар сонининг кўпайиши банк тизимида хавфсизлик ва маълумотларни ҳимоя қилиш муаммолари ҳали ҳам долзарблигини кўрсатмоқда.

Таклифлар:

✓ Мобил банкингни янада ривожлантириш: банклар томонидан мобил иловалар функционал имкониятларини кенгайтириш, уларда кредитлаш, инвестиция ва суғурта хизматларини ҳам интеграция қилиш.

✓ Интернет-банкнинг инфратузилмасини такомиллаштириш: тадбиркорлик субъектлари учун онлайн хизматларни соддалаштириш, солиқ ва божхона тўловларини интернет-банкнинг орқали автоматик интеграция қилиш.

✓ Нақд пулсиз тўловларни оммалаштириш: аҳоли ўртасида молиявий саводхонлик даражасини ошириш ва QR-код, NFC каби замонавий тўлов воситаларини кенг жорий қилиш.

✓ Киберхавфсизликни кучайтириш: банклар ва финтех компаниялари томонидан ахборот хавфсизлиги бўйича халқаро стандартларни жорий этиш, ички мониторинг тизимларини такомиллаштириш ва маълумотларни криптографик ҳимоя қилиш.

✓ Норматив-ҳуқуқий базани ривожлантириш: «Тўловлар ва тўлов тизимлари тўғрисида»ги Қонун ҳамда Марказий банкнинг меъёрий ҳужжатларини халқаро тажрибага уйғун ҳолда такомиллаштириш.

✓ Илмий тадқиқотларни кенгайтириш: масофавий хизматлар соҳасида миллий ва халқаро олимлар тадқиқотларини интеграция қилиш, иқтисодий-статистик таҳлиллар орқали истиқбол сценарийларини ишлаб

ЧИКИШ.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РУЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикасининг «Тўловлар ва тўлов тизимлари тўғрисида»ги Қонуни. ЎРҚ–527-сон, 2019 йил 1 ноябрь.
2. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки (2024). Молия бозорлари ва тўлов тизимлари тўғрисидаги йиллик ҳисобот. Тошкент. cbu.uz
3. Лаврушин, О.И. (2020). Банковское дело: организация, управление и операции. Москва: КноРус.
4. Mishkin, F.S. (2019). The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. 12th ed. New York: Pearson.
5. Valeria, V. (2018). Digital Banking and Payment Systems in the European Union. Berlin: Springer.
6. Коробова, Г.Г. (2021). “Финансовые технологии в банковском секторе: проблемы и перспективы”. Деньги и кредит, 6(4), 15–24.
7. European Central Bank (2022). Digital euro: Report on public consultation. Frankfurt am Main: ECB.
8. Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S. & Hess, J. (2018). The Global Findex Database 2017: Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution. Washington DC: World Bank.
9. OECD (2022). Digitalisation and Finance. Paris: OECD Publishing.